

ГЕНДЕРНИЙ КОД ОБРАЗУ МІСЯЦЯ У ПРОЗІ ГУСТАВА МАЙРІНКА (ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ)

У більшості міфологій світу Сонце ототожнюється з чоловічим началом, а Місяць – із жіночим, насамперед завдяки пасивному характеру відображення останнього. Згідно з Парацельсом, Місяць – це “speculum venenosum magnum naturae” (“велике отруйне дзеркало природи”), тобто віддзеркалення “нечистоти” самої людини, що споглядає Царицю ночі [5, с. 432]. “Сонце, Вогонь – це божества чоловічої статі, а Море – один із найуніверсальніших материнських символів”, – відзначає С. де Бовуар [1, с. 150]. У давньокитайській міфології жіноче начало “Інь” символізує темряву, холод, вологість, м’якість, пасивність, піддатливість, а “Янь” – світло, сухість, твердість, активність. У Місяці рідко вбачають чоловіче начало, а у Сонці – жіноче, як це відбувається, наприклад, у німецькому слововживанні; у шумерів (бог місяця асоціювався із батьком, господарем, князем богів) або у Рігведі (наречена Сур’я (“Сонце”) і наречений Сома (“Місяць”)) [3, с. 201]. Стереотипізація образів Сонця і Місяця залежить від способу членування, упорядкування та концептуалізації навколишньої дійсності тією чи іншою культурою, від специфіки мовної картини світу, яка виявляється не лише у лексичній системі мови, але й у граматичних категоріях [8, с. 79]. Ми розглянемо особливості функціонування концептів “der Mond” і “die Sonne” у прозі австрійського письменника Густава Майрінка, специфіку втілення світоглядних констант експресіонізму, їх кореляцію із гендерними традиціями німецькомовної картини світу, а також труднощі перекладу цих одиниць, що дотепер не було об’єктом ґрунтовного вивчення.

У відповідності з німецькомовною традицією, Сонце у творчості Майрінка набуває вигляду лагідної, вродливої жінки: “Frau Sonne gütig herniederlacht” (“пані Сонце ласкаво посміхається”) (тут і далі переклад наш – Ю.Б.) [9, с. 42]; “Beatrix, die schön war wie die Sonne” (“Беатріс, прекрасна, немов сонце”) [9, с. 296]. Однак незважаючи на експліцитно жіночу зовнішність

Сонця, цей образ наділений рядом ознак, притаманних чоловічому началу. У творчості Майрінка Сонце – розпечене, гаряче світило, забарвлене у криваві та полум’яні кольори: “Sonne prasselt, glühenden Sonnenlicht” (“сонце потріскує у розпеченому сьайві”) [9, с. 354]; “Schon war die Sonne rot wie ein Krebs” (“сонце вже було червоне, немов краб”) [9, с. 38]; “die glühende Sonne” (“розпечене сонце”) [9, с. 108]; “Sonne glühend rot” (“розпечено-червоне сонце”) [9, с. 77]; “die Sonne blütrot inmitten der Himmel stand” (“криваво-червоне сонце стояло посеред неба”) [11, с. 151]; “wie die Sonne die Tautropfen schlürft” (“подібно до сонця, що жадібно випиває росу”) [9, с. 318]. Сонце – втілення позитивної, життєдайної енергії: “Sonne [...] wie ein Lebkuchen” (“сонце, немов різдвяне тістечко”) [9, с. 167]; “reifes Sonnenlicht” (“спіле сонячне сьайво”) [9, с. 313].

Таким чином, у прозі Майрінка “die Sonne” символізує життя, здоров’я, силу, добро, тепло, тобто наділене усіма традиційними ознаками чоловічого начала, тобто органічно синтезує у собі як ознаки, притаманні архаїчному мисленню, так і традиційну для німецької мови категорію жіночого роду. Крім того, це світило перебуває під загрозою занепаду: “die Sonne ist zum Grabe gegangen” (“сонце зійшло у могилу”) [9, с. 111]; “zur Rüste gehenden Sonnenballes” (“сонячна куля, що йшла на відпочинок”) [11, с. 79]; “Auf dem Graben ist etwas Sonnenschein. Natürlich nur der Kommerzialrat Sonnenschein” (“На Грабені є трохи сонячного світла. Звичайно, мова йде про комерційного радника Зонненшайна”) [9, с. 284]. Символічна приреченість, передсутінковий стан художнього світу Майрінка артикулює занепадницькі настрої, характерні для експресіонізму.

Варто зазначити, що значно ширше, ніж образ Сонця, у творчому доробку Майрінка представлений образ Місяця, що дає нам підстави говорити про яскраво оприявлену селеноцентричну світоглядну систему Майрінка. Оповідання “Die Keimdrüse des Herrn Kommerzienrates” (1926) та його переклад, виконаний В. Крюковим, яскраво демонструють дивергентні стереотипні ознаки, якими наділений Місяць у німецькій та російській мовах відповідно. У таблиці наведені основні розбіжності в мовних картинах світу: у творі

Майрінка фігурує літній “пан Місяць” (переклад наш – Ю.Б.), у той час як російський перекладач вимушений вдатися до генерування власного жіночого образу – досить фамільярної панни “Луны”.

Гендерні варіанти лунарного образу в оповіданні “Die Keimdrüse des Herrn Kommerzienrates” та його російському перекладі

Der Mond	Луна
“Tröstete mich der alte Herr... ” [11, с. 194] – “втїшив мене літній пан ”	“...Усмехнулась древняя , как мир, и поразительно хорошо для своих лет сохранившаяся дама... ” [4, с. 553].
“...den Druck seiner Hand ” [11, с. 196] – “потиск його руки ”.	“...нежное пожатие её холёной ручки ” [4, с. 553].
“Minuten and ich muss abnehmen”, – er zog aus der Brusttasche seines Smokings einen kleinen Kalendar...” [11, с. 195] – “Декілька хвилин і я мушу убувати”, – він витянув маленький календарик із нагрудної кишені смокінга... ”	“Еще несколько минут и я должна убывать”, – Кокетливым жестом она извлекла из-за корсажа миниатюрный календарик...” [4, с. 554].
“... grinste hämisch , seine Würde als Gestirn unwillkürlich ganz ausser acht lassend” [11, с. 197] – “... уїдливо вишкірившись і цілком занедбавши свою гідність небесного світила”.	“...откровенно манкируя своей принадлежностью к высшему свету, она ухмыльнулась с вульгарностью уличной проститутки ” [4, с. 553-554].

Здавалося б, вдаючись до подібних гендерних трансформацій, перекладач демонстративно кидає виклик інтенціям автора. Однак так само успішно, як і під час вищеописаного конструювання образу Сонця, Майрінку вдалося поєднати вимоги морфологічного устрою німецької мови із архаїчними прикметами і у концепті “der Mond”. У зв’язку з цим перекладацька стратегія В. Крюкова видається цілком правомірною.

Ще одне оповідання письменника “Місячне сяйво над Берліном” (“Mondschein über Berlin”, 1927) містить цікаву екземпліфікацію фразеологічного потенціалу концепту “der Mond”, що очевидно і унеможливило адаптацію і переклад цього твору українською чи російською мовами. З огляду на свою віддаленість, тьмяне світло, у німецькій картині світу повний Місяць зазвичай асоціюється з невіглаством, а також із нудною і лисою людиною [7, с. 7]. Так, у назві твору Майрінка – гра з багатозначністю лексеми “Mondschein” (1. місячне сяйво; 2. лисина; звідси фразеологічний зворот “einen Mondschein haben” – “облисїти”). Письменник із гумором описує несподіване прохання небесного світила, майстерно актуалізуючи вищезазначений фразеологічний феномен німецької мови. Місяць в оповіданні репрезентований у надміру емоційній особі чоловічої статі: “Пане Майрінк, хутко підмініть мене – я зайду за оту хмару... я так перелякався, що маю на хвилюнку відійти... Нахиліться і покажіть Берліну *свою лисину*, щоб *ніхто не помітив моєї відсутності!*” (“Meyrink, [...] Vertreten Sie mich schnell! [...] Ich möchte einen Augenblick hinter jene Wolkenwand; der Schreck hat sich mir auf die Nieren geschlagen [...] Neigen Sie – weisen Sie – Ihre Glatze ein paar Minuten Berlin zu, *damit man mich nicht vermißt*”) (тут і далі курсив наш – Ю.Б.) [11, с. 180]. Отже, антропоморфізм Місяця у творчості Майрінка чітко визначений граматичним родом німецької мови, однак виразна екзальтованість “пана Місяця” свідчить про превалювання у цьому образі жіночого начала. У зв’язку з цим, логічним видається продовжити аналіз асоціативних ознак, закладених у структурі образу “der Mond”, розробленого Майрінком.

У різних міфологіях народів світу Місяць асоціювався з Чорною Ісідією, з Гекатою, тощо – тобто так чи інакше трактувався як демонічне джерело смерті, божевілля і всепоглинаючого плотського бажання. Тісно пов’язаним із лунарною символікою є образ Ліліт – першої демонічної дружини Адама (ім’я Ліліт містить івритський корінь “lyl”, що означає “ніч”). Принагідно зазначимо, що в літературі експресіонізму, вслід за архаїчною традицією, Місяць виступає потужним авітальним символом. Місяць-Лунус, який обіймає сомнамбул

“отруйною павучою лапою”, є “інкарнацією диявольських сил і ворогом людини” [6, с. 375]. У творчості Майрінка Місяць – насамперед зле око, що стежить за всім, що відбувається довкола. Автор використовує негативно конотовані лексеми (“starren”, “stieren”, “glotzten”) із значенням “витріщатися”: “ein winziger Mondstrahl ein Ornament der Urne und Schuf dem geschliffenen Knauf ein glühendes, grässliches Auge, das mit tückischem Blick weit aufgerissen in das Gesicht des Mannes starrte” (“крихітний промінь місяця освітив орнамент на урні і створив на відшліфованій капітелі жахливе вирячене око, що кинуло в обличчя чоловіка підступний погляд”) [9, с. 174]; “stierte der Mond vom Himmel” [9, с. 39]; “Da stand der Mond gerade im Zenit und starrte ihm ins Gesicht”; “gigantische Katzenauge des Vollmondes” (“гігантське котяче око повного місяця”) [9, с. 321].

У художньому світі письменника Місяць – підступне світило: “der Mond kroch langsam über die Mauer” (“місяць повільно плазував”) [9, с. 252]; місячне сяйво – оманливе і ненадійне: “Hörner des Mondes, gelb und trüb” (“ріжки місяця – жовті і тьмяні”) [9, с. 198]; “der obere Rand der Mauer [...] der den schwachen Glanz der [...] Mondsichel zurückwarf [...] wie matter Phosphorschein und machte es ihr durch sein irreleitendes Leuchten unmöglich, auch nur die nächste Stufe zu unterscheiden” (“[...] мерехтів верхній край стіни, відбиваючи слабке сяйво місячного серпа [...] в його оманливому фосфоресцюванні неможливо було розрізнити навіть найближчі сходинок”) [12]. Місяць – нестабільний, непостійний, слабкий феномен: – “Dieser Zustand von Überwachsein bei mir hält nicht an er wächst und schwindet wie der Mond” (“Цей стан ясновидіння триває недовго, – воно росте і зникає, немов місяць”) [9, с. 267]; “Nur der Mond glotzte vor sich hin und begriff nicht” (“місяць вирячив перед собою очі, однак неспроможний нічого осягнути”) [9, с. 254].

Місяць як антипод сонця і втілення хтонічного асоціюється з черепом або кісткою: “fahl wie ein Knochen stierte der Mond vom Himmel” (“місяць блідий, немов кістка”) [9, с. 39]; звідси – тяжіння до морбідного зеленого забарвлення: “wie die Mondesstrahlen opalgrün [...] glänzten” (“опалово-зелений”) [9, с. 295];

“Gleich darauf tauchte der fast noch volle Mond mit seltsam grünlichem Scheine” (“зеленувате сяйво”) [10]; “gigantische Katzenaugedes Vollmondes grünlich durch die Wolken starrte” [9, с. 321]; “olivgrünschimmernde Gesicht” (“обличчя виблискувало оливковою прозеленню) [10]. Характеризуючи згубний вплив Місяця на фізичне та ментальне здоров’я людини, Майрінк вводить замість конвенціонального “Sonnenstich” (“сонячний удар”) неологізм “Mondstich”, тобто “лунарний удар” [11, с. 196].

Схильність Майрінка до архетипізації, звернення до глибин архаїчного мислення втілюється у повсюдному конструюванні бінарних опозицій між маскуліним та фемінним. Жіноче “Інь” і чоловіче “Янь” трактуються як полярні космічні сили, взаємодія яких робить можливим нескінченне існування Всесвіту. У романі “Ангел західного вікна” всі дійові особи залучені у нещадну міфологічну боротьбу чоловічого і жіночого, солярної і лунарної стихії. До пантеону лунарних богинь належить насамперед Ісаїс/Асайя з роману “Ангел західного вікна”: “Але ось Місяць, все ще повний – мерехтливий диск перетнув темний хижий силует стрункої жінки [...] Я здригаюся: із щербленого Місяця з’являється княгиня в сукні чорного срібла і ступає мені назустріч [...] Богиня кошмарного кельтського ритуалу “тагейрм”, моя заклята супротивниця, чорна діва щербленого Місяця...” [10]. За висловом одного з персонажів, вона – “всюдисуща, всепроникаюча реальність цього світу – оголеною палає у нас в крові” [10]. Керуючи Місяцем, Ісаїс регулює ритм серця, рух і склад крові: “Її голос [...] породжував у мені ритмічне відчуття хвиль – вони все котились і котились по жилах, тягнучи за собою мою кров” [10]. Майрінк активно розвиває тему антагонізму статей, спираючись на вчення алхімії – однієї з “символічних прамов” (за висловом К.Г. Юнга), пам’ять про яку залишилася в “колективному несвідомому” людства у вигляді “апріорних трансперсональних домінант” [2, с. 281]. Філософський камінь і магічна зброя Хоела Дата – це породження сонця, потужні знаряддя боротьби із лунарним вампіризмом Ісаїс Чорної, які зрештою уможливають з’єднання Джона Ді зі своєю жіночою парадигмою – королевою Єлизаветою [2, с. 280].

Таким чином, у прозі Майрінка гендерний код образів Місяця і Сонця диктується категорією граматичного роду німецької мови, однак їхня ідейно-асоціативна спрямованість зберігає архаїчні уявлення про сонце як символ чоловічого начала і місяць – як еманацию жіночого. Формуючи свою художню систему за принципом селеноцентризму, Майрінк послідовно пов'язує лунарну стихію з образом жінки. В образі Місяця експліцитно інкорпоровані риси жіночності, такі як слабкість, холод, темрява, втілення прадавньої сили Природи, сили дикої, небезпечної і зазвичай згубної. Вплив архаїчних уявлень, яскраво виражений у селеноцентризмі творів Майрінка, зумовлений прагненням письменника-експресіоніста повернутися до першовитоків, до прошарку колективного підсвідомого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовуар де С. Друга стаття : В 2-х т. / Сімона де Бовуар. – К. : Основи, 1994. – Т.1. – 390 с.
2. Головин Е. Черные птицы Густава Майринка / Евгений Головин // Г. Майринк. Вальпургиева ночь : пер. с нем. В. Крюкова. – СПб. : Судостроение, 1991. – С. 271–292.
3. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич : пер. О. Мокровольського / Джозеф Кемпбел. – К. : “Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 392 с.
4. Майринк Г. Произведения в алом : пер. с нем. В. Крюкова / Густав Майринк. – М. : Энигма, 2004. – 616 с.
5. Нестеров А. Густав Майринк : топография Иного / А. Нестеров // Г. Майринк. Собр. избр. произведений : пер. с нем. и сост. В. Крюков. – М. : НИЦ “Ладомир”, 2000. – С. 425–447.
6. Пестова Н. Лирика немецкого экспрессионизма : Профили чужести / Наталия Пестова. – Екатеринбург : Урал.гос.пед.ун-т, 2002. – 444 с.
7. Трынков Д.С. Семантические механизмы стереотипизации образов Солнца и Луны в немецкой языковой картине мира : автореферат дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Д.С. Трынков. – Москва, 2011. – 25 с.

8. Урысон Е.В. Языковая картина мира и лексические заимствования / Е.В. Урысон // Вопросы языкознания. – 1999. – №6. – С. 79–82.
9. Meyrink G. Des Deutschen Spiessers Wunderhorn / Gustav Meyrink. – Wien : Böhlau Verlag, 1987. – 435 s.
10. Meyrink G. Der Engel vom westlichen Fenster [Электронный ресурс] / Gustav Meyrink. – Bremen : Blessing, 2003. – 343 s. – Режим доступа : <http://gutenberg.spiegel.de/buch/1560/1>
11. Meyrink G. Fledermäuse. Sieben Geschichten / Gustav Meyrink. – Leipzig : Kurt Wolff Verlag, 1916. – 237 s.
12. Meyrink G. Walpurgisnacht [Электронный ресурс] / Gustav Meyrink. – München : Heyne, 1986. – 250 s. – Режим доступа : <http://www.onread.com/book/Walpurgisnacht-Phantastischer-Roman-862490/>

Бережанская Ю.В.

ГЕНДЕРНЫЙ КОД ОБРАЗА ЛУНЫ В ПРОЗЕ ГУСТАВА МАЙРИНКА (ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА)

В статье исследованы признаки феминности, инкорпорированные в образе Луны в творчестве Густава Майринка. Исследование инверсий гендерной символики небесных светил в творчестве Майринка требует экспликации стереотипных признаков концепта “der Mond” и способствует выявлению авторских интенций в контексте эстетики экспрессионизма.

Ключевые слова: экспрессионизм, Г. Майринк, Луна, стереотипизация.

Yu. Berezhanska

THE GENDER CODE OF THE MOON IN THE PROSE BY GUSTAV MEYRINK (TRANSLATION PROBLEMS)

The article deals with the femininity characteristics, incorporated within the image of the Moon in the works by Austrian Expressionist Gustav Meyrink. The study of inversions in gender symbolism of celestial bodies in Meyrink’s works requires the explication of stereotypical characteristics in “der Mond” concept and promotes the identification of author’s intentions in the context of the Expressionist aesthetics.

Keywords: expressionism, G. Meyrink, the Moon, stereotypic representation.